

KIJK OP MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW

Omzet en impact 2007-2009

WAGENINGEN **UR**

For quality of life

Colofon

Opdrachtgever:

Taskforce Multifunctionele Landbouw

Betrokken onderzoekers:

LEI, onderdeel van Wageningen UR:

Aïde Roest, Arnoud Schouten, Katrin Oltmer, Jakob Jager, Gabe Venema, Martien Voskuilen
Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, onderdeel van Wageningen UR:

Herman Schoorlemmer, Vivian Hendriks-Goossens, Esther Veen, Jan-Hendrik Kamstra

Foto's:

Taskforce Multifunctionele Landbouw en Shutterstock

Vormgeving:

Wageningen UR, Communication Services

Drukwerk:

Deltahage, Den Haag

Contact:

Aïde Roest, aide.roest@wur.nl, 070 3358394

Verwijzen naar deze publicatie:

Roest, A.E. en H. Schoorlemmer, *Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact 2007-2009*.

Publicatie 10-097. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2010.

Ook verschenen in deze reeks:

Kijk op multifunctionele landbouw; Ontwikkelingen per provincie, LEI-rapport 2010-063.

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en omvang, LEI-rapport 2010-064.

Kijk op multifunctionele landbouw; Verkenning van de impact, PPO-rapport 393, LEI-rapport 2010-065.

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2010

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Woord vooraf

De multifunctionele landbouw in Nederland groeit. Multifunctionele ondernemers zijn bezig hun bedrijf te professionaliseren. De bedrijven hebben een impact op de regio die meer is dan omzet en economie.

Multifunctionele ondernemers versterken elkaar door hun diversiteit en aanbod. Met name het agrarisch natuurbeheer houdt het platteland aantrekkelijk voor consumenten en cliënten. Mensen die op zoek zijn naar rust, ruimte en zorg. Maar ook naar beleving en gezond en lekker eten. En dat vinden ze bij de multifunctionele bedrijven.

Dit blijkt uit de eenmeting van Wageningen UR (University & Research centre) naar de omzet en impact van multifunctionele landbouw. De eenmeting over 2009 volgt op de nulmeting die plaatsvond over de cijfers uit 2007. De meting is een opdracht van de Taskforce Multifunctionele Landbouw. Wageningen UR heeft de meting verricht onder leiding van Aïde Roest. Het projectteam bestond uit Katrin Oltmer, Jakob Jager, Gabe Venema, Martien Voskuilen, Arnoud Schouten, Esther Veen, Herman Schoorlemmer, Vivian Hendriks-Goossens en Jan-Hendrik Kamstra. Daarnaast zijn veel experts en ondernemers betrokken bij het onderzoek. Iedereen bedankt die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van deze meting en de bijbehorende publicaties.

Veel leesplezier,

Roel Cazemier
Voorzitter Stuurgroep
Taskforce Multifunctionele Landbouw

Ruud Huirne
Algemeen Directeur LEI

Samenvatting

De multifunctionele landbouw in Nederland zit in de lift. Dit blijkt uit de eenmeting van Wageningen UR naar de omzet en impact van multifunctionele landbouw. De eenmeting over 2009 volgt op de nulmeting die plaatsvond over de cijfers uit 2007.

Nederlandse boeren maken steeds meer omzet met multifunctionele landbouw. De totale omzet uit zorgboerderijen, agrarische kinderopvang, boerderijverkoop, agrarisch natuurbeheer, recreatie & toerisme en boerderijeducatie steeg met naar schatting 28% in de periode 2007-2009. De sector agrarisch natuurbeheer werd als enige sector geconfronteerd met een omzetsdaling door minder subsidieontvangsten. Vergeleken met de totale primaire landbouw doet de sector het goed want daar daalde de productiewaarde in dezelfde periode met 3,4%.

Tegelijkertijd neemt het aantal multifunctionele landbouwbedrijven niet toe in deze periode. Soms nam het aantal bedrijven zelfs af terwijl de omzet steeg. Zo verging het de sectoren 'recreatie & toerisme' en 'boerderijverkoop via andere afzetkanalen dan winkels'. In de totale primaire sector is het aantal bedrijven met bijna 5% gedaald bij een tegelijkertijd groeiende omvang per bedrijf.

Het grote omzetverschil heeft enige nuance nodig. Het onderzoeksteam beschikte over meer gedetailleerde bronnen voor het jaar 2009 dan voor 2007. Zo geeft de CBS-Landbouwtelling pas sinds 2009 informatie over educatie en agrarische kinderopvang. Anderzijds gaan multifunctionele boeren steeds professioneler te werk. Dat blijkt onder andere uit het toenemend aantal boeren dat zich aansluit bij brancheorganisaties die kwaliteitseisen stellen aan hun leden zoals de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK). Behalve de kwaliteit neemt bovendien de omvang van de activiteiten van multifunctionele landbouwers toe. Deze schaalvergroting leidt tot meer inkomsten.

De impact van de multifunctionele landbouw is groter dan alleen de extra gegenereerde omzet op individuele bedrijven. Multifunctionele ondernemers onderhouden het landschap, ontvangen burgers en werken veel samen met andere partijen. Daarnaast ervaren zij meer arbeidsplezier, wordt het bedrijf aantrekkelijk voor opvolgers en starten vrouwen vaak de activiteiten. Regionale economische effecten zijn nog onduidelijk. Duidelijk is wel dat de multifunctionele landbouw bijdraagt aan een vitaler en leefbaarder platteland.

Inleiding

Boeren houden zich bezig met tal van nieuwe activiteiten naast hun veehouderij-, akkerbouw- of tuinbouwbedrijf. Zij verkopen hun eigen producten in de boerderijwinkel. Zij verzorgen excursies aan schoolkinderen. Of bieden dagelijkse activiteiten aan ouderen of gehandicapten. Deze ondernemers houden zich bezig met multifunctionele landbouw. Dit kan boeren nieuwe economische perspectieven bieden terwijl de regio profiteert van de nieuwe activiteiten.

Om deze sector bij te staan in het ontwikkelen van initiatieven, stelde het ministerie van Landbouw, Natuur- en Voedselkwaliteit de Taskforce Multifunctionele Landbouw in. De taskforce streeft naar het verdubbelen van de omzet van multifunctionele landbouwers in de periode 2008-2011.

Deze brochure geeft een kort overzicht van de omzet en impact van multifunctionele sectoren in Nederland over de periode 2007-2009. Het gaat om de sectoren zorgboerderijen, agrarische kinderopvang, boerderijverkoop, agrarisch natuurbeheer, recreatie & toerisme en educatie. De brochure maakt deel uit van de zogenaamde eenmeting van het onderzoek 'Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact'. Eerder publiceerde Wageningen UR een schatting van deze gegevens over het jaar 2007, de nulmeting. Beide onderzoeken vonden plaats in opdracht van de Taskforce Multifunctionele Landbouw.

De gegevens uit de jaarlijkse CBS-Landbouwtelling vormen de basis voor dit onderzoek. Verder maakten de onderzoekers gebruik van cijfers van brancheorganisaties, interviews met personen uit verschillende sectoren (inclusief focusgroepen), een literatuurstudie en een enquête.

Ontwikkelingen

De omzet van de multifunctionele landbouw in Nederland nam in de periode 2007-2009 toe met naar schatting 28%. Opvallend is dat zowel het aantal bedrijven als de omzet toenam in de sectoren zorgboerderijen, agrarische kinderopvang en boerderijverkoop met winkel. Terwijl de sectoren recreatie & toerisme en 'boerderijverkoop via andere afzetkanalen dan een winkel' daalden in aantal, maar gezamenlijk toch meer omzet maakten. Dit komt enerzijds doordat bedrijven professioneler te werk gaan en anderzijds doordat de onderzoekers voor 2009 beschikken over gedetailleerde omzetcijfers van de diverse sectoren. Deze detaillering was in 2007 niet beschikbaar. In de totale primaire land- en tuinbouw nam de productiewaarde in dezelfde periode af met 3,4% (van 23,5 mld. euro naar 22,8 mld.) (LEB, 2010). Het totale aantal primaire bedrijven nam tussen 2007-2009 af met bijna 5%, de omvang per bedrijf nam toe.

Tabel 1 Totaal overzicht omzetschattingen voor 2007 en 2009 ^{a)}

Sector	Aantal bedrijven		Totale omzet in mln. euro		
	2007	2009	2007	2009	
Zorgboerderijen	756	870	45	63	
Agrarische kinderopvang	20	64	4	14	
Boerderijverkoop	Met winkel	1.100	1.400	70	93
	Andere afzetkanalen	1.750	850	19	39
Agrarisch natuurbeheer	13.700	13.660	90	79	
Recreatie & toerisme	Verblijfsrecreatie	1.450	1.340	42	56
	Dagrecreatie	1.570	1.444	50	65
Educatie	500	500	1,5	1,7	
Totaal			322	411	

a) Het totaal aantal multifunctionele bedrijven is niet de som van de aantallen per sector. Meerdere bedrijven hebben meer dan een multifunctionele activiteit.

Bron: Roest et al. (2010).

Zorgboerderijen

Een zorgboerderij is doorgaans een agrarisch bedrijf dat mensen met een zorg- of hulpvraag passende dagtaken biedt. De zorg kan bestaan uit dagbesteding, arbeidsintegratie, wonen of behandeling.

Aantal

Nederland telde in 2009 zo'n 870 zorgboerderijen. Dit is een schatting op basis van de cijfers van de CBS-Landbouwtelling en van de Verenigde Zorgboeren. Sinds 2007 is het aantal bedrijven met 15% toegenomen.

Type bedrijf

In dit onderzoek was het niet mogelijk om de omvang van zorg te berekenen die zorgboerderijen bieden. Wel kunnen deze boerderijen ingedeeld worden op basis van hun agrarische productie. De meeste zorgboerderijen hebben, evenals in 2007, een omvang tussen de 16 en 70 nge (Nederlandse grootte-eenheid). De bedrijven met een omvang groter dan 100 nge laten een groei zien in de periode 2007-2009. De meeste zorgboerderijen werken met melkvee- en graasdieren.

Omzet

De omzet van de zorgtak op bedrijven varieert tussen de 60.000 en 85.000 euro per jaar. In de periode 2007 tot 2009 steeg de totale omzet van zorgboerderijen met 17 à 18 miljoen euro.

Tabel 2 Ontwikkeling zorgboerderijen 2007-2009

Zorgboerderijen	2007	2009
Aantal bedrijven	756	870
Omzet in mln. euro	45	62,6

Bron: Roest et al. (2010).

Agrarische kinderopvang

Steeds meer boerderijen bieden agrarische kinderopvang. Dat betekent dat zij op het erf een kinderdagverblijf hebben voor (gehandicapte) kinderen, of gastouder zijn. Voor ouders is de toegevoegde waarde van agrarische kinderopvang dat hun kind veel in contact komt met dieren en natuur. Dit onderzoek toetste alleen agrarische bedrijven met een kinderdagverblijf.

Aantal

Het aantal bedrijven met kinderopvang lijkt verdrievoudigd van 20 naar 64 in de periode 2007-2009. De onderzoekers baseren dit op gegevens uit de CBS-Landbouwelling van 2009. In dit jaar is in deze telling voor het eerst de vraag opgenomen of boeren agrarische kinderopvang bieden. Ook de VAK (Verenigde Agrarische Kinderopvang) spreekt over een verdriedubbeling. Zij zag het aantal leden groeien van 10 in 2007 naar 33 in 2009.

Type bedrijf

Agrarische kinderopvang gebeurt vaak 'tussen de koeien': 26 van de 64 bedrijven is melkveebedrijf. Op tuinbouwbedrijven komt kinderopvang nauwelijks voor.

Omzet

De spreiding van de omzet op bedrijven met kinderopvang ligt tussen de 200.000 en 248.000 euro per jaar. Daarmee steeg de omzet flink, van 4 naar 14,4 miljoen euro.

Tabel 3 Ontwikkeling agrarische kinderopvang 2007-2009

Agrarische kinderopvang	2007	2009
Aantal bedrijven	20	64
Omzet in mln. euro	4	14,4

Bron: Roest et al. (2010).

Boerderijverkoop

Wanneer een boer zijn eigen of andermans landbouwproducten direct verkoopt aan consumenten, streekwinkels of horecagelegenheden is sprake van boerderijverkoop. Dit gebeurt meestal via een winkel op de boerderij. Boerderijverkoop kan ook via de markt, onbemande kraampjes langs de weg, bezorging aan huis en bestellingen via internet.

Aantal

Het aantal bedrijven met boerderijverkoop daalde over de periode 2007-2009 tot 2.252 bedrijven. In 2009 was er alweer een stijgende lijn te constateren.

Type bedrijf

Met name kleine bedrijven doen aan boerderijverkoop, de meeste zijn kleiner dan 40 nge. Onder grote bedrijven komt deze activiteit relatief gezien minder vaak voor. Opvallend is dat de stijging van het aantal bedrijven in 2008-2009 plaatsvond binnen de groep van bedrijven die groter zijn dan 150 nge en binnen de groep bedrijven die kleiner zijn dan 40 nge. Tuinbouwbedrijven vormen met 24% de grootste groep die werkt met boerderijverkoop.

Omzet

Terwijl het aantal bedrijven met boerderijverkoop afnam, steeg de omzet. Dit komt deels doordat de bedrijven de afzet van eigen producten steeds professioneler aanpakken. Daarnaast is de schatting van aantallen en omzet in 2009 nauwkeuriger geworden door beschikbaarheid van gedetailleerdere bronnen en voortschrijdend inzicht.

Tabel 4 Schatting van het aantal bedrijven en de omzet van alle afzetkanalen 2009

Afzetkanaal	Aantal bedrijven	Gemiddelde omzet per bedrijf (euro)	Totale omzet (miljoen euro)
Langs de weg	430	4.000	1,7
Op de markt (boeren/gewoon)	100	85.500	8,55
Streekmarkt	200	500	0,1
Boerderijwinkel	1.400		93,1
<i>Klein</i>	770	30.000	23,1
<i>Middel</i>	560	100.000	56,0
<i>Groot</i>	70	200.000	14,0
Webwinkel	120	200.000	24,0
Streekwinkel, horeca, kantines, zorginstellingen	200	20.000	4,0
Totaal			131,6

Tabel 5 Ontwikkeling boerderijverkoop 2007-2009

Boerderijverkoop	2007	2009
Aantal bedrijven	2.850	2.250
Omzet in mln. euro	89	131,6

Bron: Roest et al. (2010).

Agrarisch natuurbeheer

Agrarisch natuurbeheer betekent dat ondernemers natuur op eigen landbouwgronden onderhouden. Agrariërs kunnen hiervoor financiële steun krijgen via het Programma Beheer van Dienst Regelingen. Het gaat om twee subsidie-regelingen: de Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (PSAN) en de Provinciale Subsidieregeling Natuurbeheer (PSN).

Aantal

Naar schatting beheerden in totaal 13.660 bedrijven ruim 69.000 ha natuur op landbouwgrond in 2009. Helaas is het niet mogelijk een volledig beeld te schetsen van het aantal agrarische bedrijven dat aan natuurbeheer doet. Er is een verschil van ongeveer 6.000 bedrijven dat in de CBS-Landbouwteiling zegt natuur te beheren en het aantal bedrijven dat subsidie krijgt via Dienst Regelingen voor natuurbeheer. Dit komt omdat niet alleen agrariërs, maar ook particulieren aanspraak kunnen maken op PSAN en PSN. Dienst Regelingen biedt geen splitsing van deze gegevens.

Omzet

Zowel het aantal bedrijven met agrarisch natuurbeheer als de omzet hieruit daalde in de periode 2007-2009. De omzet werd vooral lager omdat het subsidiebedrag per bedrijf afnam.

Tabel 6 Ontwikkeling agrarisch natuurbeheer 2007-2009

Agrarisch natuurbeheer	2007	2009
Aantal bedrijven	13.700	13.660
Omzet in mln. euro	90,0	79,2

Bron: Roest et al. (2010).

Recreatie & toerisme

In de sector recreatie & toerisme kan een boer zich bezighouden met alle mogelijke activiteiten van verblijfstoerisme tot dagreactie. Voorbeelden zijn sport en spel, bed & breakfast, groepsaccommodaties of verhuur van vergaderruimte.

Aantal

Het aantal bedrijven met recreatie steeg in 2008-2009, na een sterke daling in de periode 2007-2008. Hiermee is de sector recreatie & toerisme iets volgens de gegevens uit de CBS-Landbouwtelling tussen 2007-2009 iets gekrompen naar 2200 bedrijven. Deskundigen geven echter aan dat de hele sector juist is gegroeid. Bedrijven zijn bovendien professioneler gaan werken. Het is niet mogelijk om te herleiden hoeveel bedrijven daadwerkelijk recreatie bieden op het bedrijf. Een boer kan namelijk een activiteit onderbrengen in een ander bedrijf en hoeft dit dan niet op te geven in de CBS-Landbouwtelling. Ook is het mogelijk dat bedrijven meerdere vormen van recreatie aanbieden waardoor zij zowel verblijfs- als dagrecreatie opgeven in de CBS-Landbouwtelling.

Type bedrijf

De meeste bedrijven met recreatie zijn klein, met een omvang van minder dan 40 nge. Met name grondgebonden bedrijven zoals melkvee- en overige graasdierbedrijven bieden recreatie aan. Op glastuinbouwbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven komt recreatie het minst voor.

Omzet

Het aantal bedrijven dat recreatie aanbiedt, nam af in de periode 2007-2009 terwijl de omzet steeg. Dit komt deels doordat deze bedrijven steeds professioneler worden. Ook speelt mee dat de omzet zowel in 2007 als ook in 2009 geschat is, en dat voor het jaar 2009 meer gedetailleerde bronnen beschikbaar waren.

Tabel 7 Omzetschatting verblijfstoerisme 2009

Vorm	Aantal bedrijven	Jaaromzet per bedrijf * 1.000 euro	Totaal in mln. euro
Boerderijcamping	480	23	11
Huisjes/appartementen	375	52,5	20
Groepsaccommodatie	215	64	13,5
Bed & Breakfast	270	41	11
Totaal	1.340		55,5

Tabel 8 Omzetschatting dagrecreatie 2009

Sport- en spelactiviteiten	Aantal bedrijven	Omzet *1.000 euro	Totaal in mln. euro
Boerengolf	188	124	23
Verhuur recreatiegoederen	361	16	6
Poldersport/outdoor	116	136	16
Horeca klein/middel	347	45	15,5
Vergaderlocatie	245	5,25	1,3
Workshop/creatief	188	15	3
Totaal	1.444		64,8

Tabel 9 Ontwikkeling recreatie en toerisme 2007-2009

Recreatie en toerisme	2007	2009
Aantal bedrijven	2.432	2.237
Omzet in mln. euro	92,0	120,0

Bron: Roest et al. (2010).

Boerderijeducatie

Bij boerderijeducatie krijgen basisschoolklassen of andere groepen met kinderen of jongeren les op een landbouwbedrijf. Deze sector is relatief jong, maar was de afgelopen twee jaar volop in ontwikkeling. Zo ontstaan steeds meer samenwerkingsverbanden tussen boeren onderling en tussen boeren en regionale organisaties. Dit maakt het makkelijker om boerderijeducatie onder de aandacht te brengen en om structurele vergoedingen aan te vragen zoals subsidie.

Aantal

Naar schatting zijn er in Nederland 500 agrarische bedrijven die enige vorm van boerderijeducatie aanbieden. Hierbij moet onderscheid worden gemaakt tussen professionele educatiebedrijven en enigszins in educatie gespecialiseerde bedrijven. Bijna 120 bedrijven staan bij de Stichting Educatief Platteland geregistreerd als zijnde aangesloten bij een van de bekendere samenwerkingsverbanden zoals Klasseboeren of Boerderij in de kijker. Aangenomen wordt dat er in totaal 160 professionele educatiebedrijven zijn en 340 enigszins in educatie gespecialiseerde bedrijven.

Type bedrijf

Vooral melkveebedrijven als overige graasdierenbedrijven bieden educatie aan.

Omzet

Terwijl het aantal bedrijven met educatie gelijk bleef, steeg de omzet in de periode 2007-2009 door verdere professionalisering van de bedrijven.

Tabel 10 Ontwikkeling boerderijeducatie 2007 – 2009

Educatie	2007	2009
Aantal bedrijven	500	500
Omzet in mln. euro	1,5	1,7

Bron: Roest et al. (2010).

Impact

De ontwikkeling van multifunctionele landbouw heeft ook impact op de omgeving. In het onderzoek staat impact voor 'de bijdrage van de multifunctionele landbouw aan de fysieke omgeving, arbeidsrelaties, de regionale economie en de leefbaarheid van Nederlandse plattelandsgebieden'. De onderzoekers schatten de impact in aan de hand van een literatuurstudie en een enquête onder ondernemers.

De fysieke omgeving

De zichtbare impact van de multifunctionele landbouw op het landschap is beperkt. Wel zorgen multifunctionele ondernemers voor een hogere belevingswaarde van dit landschap. Omdat het landschap een wezenlijk onderdeel is van de verkoopstrategie is natuurbeheer vanzelfsprekend voor veel ondernemers. Daarbij wordt regelmatig gebruik gemaakt van cultuurhistorische of monumentale gebouwen.

Arbeidsrelaties

Vrijwel alle multifunctionele ondernemers vinden hun werk leuker sinds ze multifunctionele activiteiten aanbieden. De resultaten uit de enquête geven aan dat de vrouw vaak verantwoordelijk is voor het runnen van de multifunctionele activiteiten. Daarnaast geven respondenten aan dat hun multifunctionele bedrijf aantrekkelijker is voor potentiële opvolgers.

Regionale economie

De effecten van multifunctionele landbouw op de werkgelegenheid zijn niet duidelijk. Ook ontbreken cijfers die nodig zijn om goede conclusies te kunnen trekken omtrent een eventueel multiplier effect. Wel bleek dat de meeste respondenten een gedeelte van hun goederen en diensten lokaal inkopen. Ook kan een grote multifunctionele bedrijvigheid een gebied aantrekkelijker maken voor bezoekers. Een meting onder zorgboerderijen liet zien dat het maatschappelijk rendement van deze boerderijen veelbelovend is.

Leefbaarheid

Veel multifunctionele ondernemers ontvangen regelmatig burgers - al dan niet als vrijwilliger - op hun bedrijf. Dit kan leiden tot verbeterde relaties tussen de sector en de maatschappij. Er wordt ook veel samengewerkt met andere partijen in de regio (scholen, zorginstellingen). De multifunctionele landbouw kan bijdragen aan een vitaler en leefbaarder platteland doordat het lokale voorzieningenniveau toeneemt en veel ondernemers unieke producten of diensten aanbieden. Opvallend is dat de respondenten nauwelijks met klachten uit de buurt te maken hebben.

In de provincie

De gegevens per provincie zijn alleen gebaseerd op de CBS-Landbouwelling.

Ze kijken daarmee af van de cijfers in tabel 1.

De meeste zorgboerderijen en bedrijven met recreatie liggen in de provincie Gelderland met respectievelijk een omzet van 9,6 miljoen euro en 15,7 miljoen euro. De provincie Noord-Brabant heeft de meeste bedrijven met boerderijverkoop die een gezamenlijke omzet hebben van 23,9 miljoen euro. De provincie Friesland heeft de meeste bedrijven met natuurbeheer, goed voor een omzet van 7,9 miljoen euro. Voor de sectoren educatie en agrarische kinderopvang is het (nog) niet mogelijk vergelijkingen te maken per provincie.

Tabel 11 Overzicht van het aantal bedrijven en de omzet (in mln. euro) per multifunctionele sector. ^{a) b)}

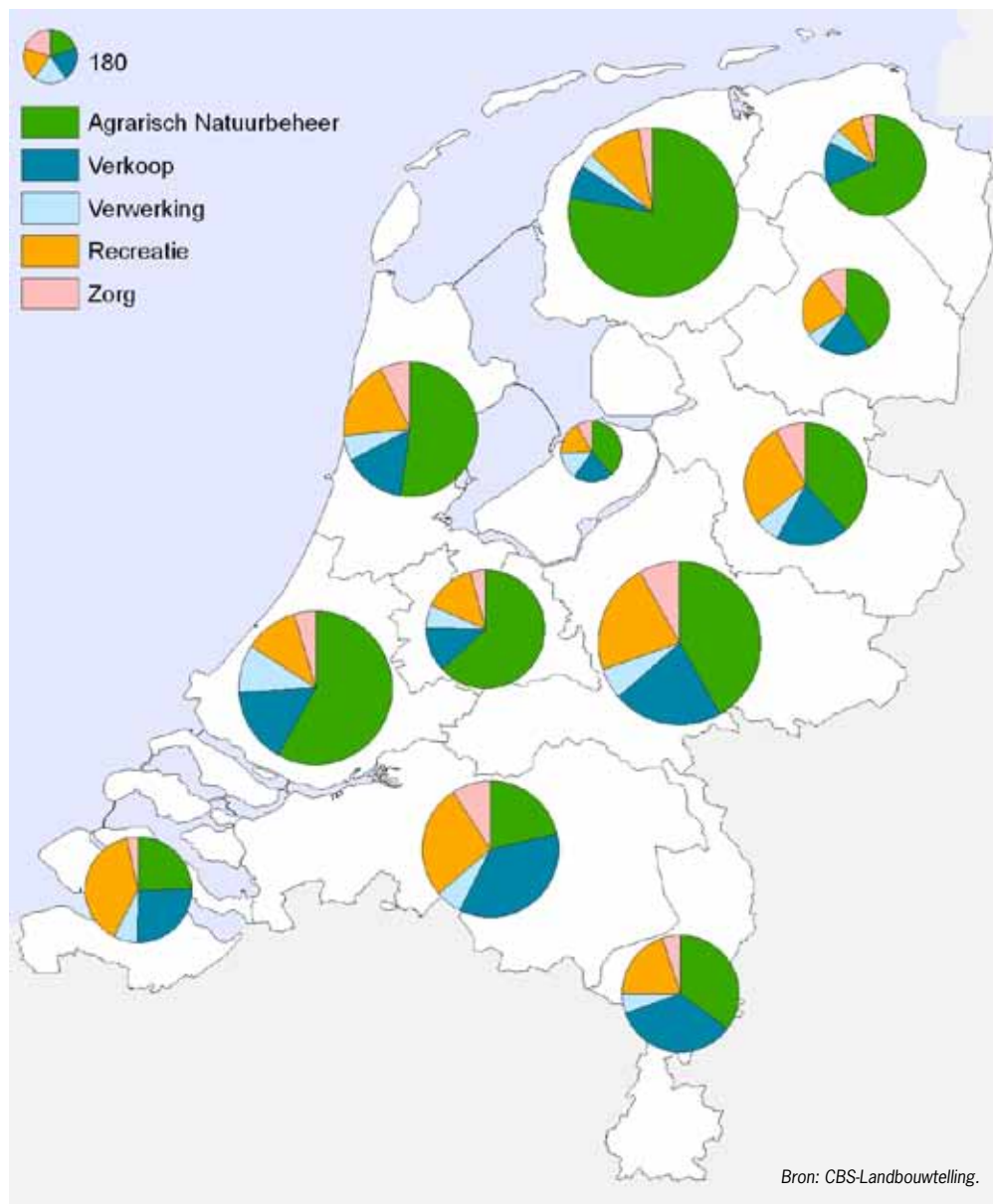
	Zorgboerderijen		Boerderijverkoop		Natuurbeheer		Recreatie		Totaal
	Aantal	Omzet	Aantal	Omzet	Aantal	Omzet	Aantal	Omzet	Omzet
Groningen	28	2,0	88	5,1	430	2,5	53	2,3	11,9
Friesland	49	3,5	112	6,5	1.363	7,9	180	7,8	25,7
Drenthe	48	3,5	90	5,2	188	1,1	53	2,3	12,1
Overijssel	73	5,3	177	10,2	354	2,1	256	11,1	28,7
Flevoland	18	1,3	48	2,8	84	0,5	38	1,7	6,3
Gelderland	132	9,6	355	20,5	678	3,9	361	15,7	49,7
Utrecht	36	2,6	103	5,9	534	3,1	120	5,2	16,8
Noord-Holland	83	6,0	179	10,3	631	3,6	228	9,9	29,8
Zuid-Holland	65	4,7	219	12,6	796	4,6	151	6,6	28,5
Zeeland	24	1,7	177	10,2	169	1,0	268	11,6	24,5
Noord-Brabant	106	7,7	414	23,9	246	1,4	307	13,3	46,3
Limburg	45	3,5	290	16,7	300	1,7	169	7,3	29,2
Nederland	707	51,4	2.252	129,9	5.773	33,4	2.184	94,8	309,5

a) Deze tabel bevat alleen de gegevens van de CBS-Landbouwelling.

Hierdoor kijken de aantallen en omzetten per sector af van tabel 1.

b) Totaal omzet is optelling van de 4 multifunctionele sectoren, dus exclusief kinderopvang en educatie.

Figuur 1 Samenstelling multifunctionele activiteiten per provincie, 2009

Wageningen UR (University & Research centre) levert als internationaal toonaangevende onderwijs- en onderzoeksorganisatie op de terreinen van voeding en gezondheid, duurzame agrosystemen, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen essentiële bijdragen aan de kwaliteit van leven.

Meer informatie: www.wur.nl